

נסיעתו בענין שיוכל להתפלל²⁰⁴ לפני יציאתו לדרך, ומובטח הוא עפ"י חז"ל (ברכות י"ד.) שהקב"ה יעשה לו חפציו.

ואם²⁰⁵ מטרת הנסיעה לצורך מצוה וחפצי שמים התיירוהו לכתחילה, כשם שהתירו להתעסק לפני התפילה בחפצי שמים, וכן אם²⁰⁶ מטרת נסיעתו כדי להתפלל במנין כי במקום שנמצא שם אין מנין, או כשנוסע²⁰⁷ למקום ששם יוכל להתפלל ביתר התעוררות וכוונה וכל כיוצא בזה.

אכילה ושתיה (ועישון) קודם התפילה, ואכילת מצוה

יז. שם: ולא לאכול ולא לשותות. והעובר על זה עליו הכתוב אומר (מלכים א' י"ד ט') ואותי השלכת אחר גויך, אמר הקב"ה אחר שנתגאה קיבל עליו מלכות שמים, וגם הסמיכו דבריהם על הפסוק (ויקרא י"ט כ"ו) לא תאכלו על הדם, לא תאכלו קודם שתתפללו על דמכם. ועוד טעם מוזכר במשנ"ב לקמן (סקכ"ז) כי יש איסור אכילה²⁰⁸ לפני קיום מצוה התלויה בזמן, כשם שאסרו האכילה לפני שופר מגילה ולולב,

תפלת שמו"ע. רמ"א: ויש מקילין לאחר שאמרו מקצת ברכות וכו' וטוב להחמיר בזה. ועיין לעיל (אות ט"ו) דלכמה פוסקים מדינא אסור בזה אף לאחר אמירת מקצת ברכות. אמנם גם בענין זה נוהגין להקל לנסוע מעיר לעיר וממדינה למדינה כל שיש ענין נחוץ והשעה¹⁹⁸ נחוצה לו לצאת דווקא עכשיו מחמת סיבה מוצדקת, וסמכין¹⁹⁹ על אמירת מקצת ברכות²⁰⁰ לפני צאתו מביתו, וכן אם²⁰¹ מטרת נסיעתו היא לצורך להמציא מזון וטרף לבני ביתו ואם לא יצא עכשיו לדרכו תתעכב נסיעתו, והפסד הזמן יביאו לידי הפסד רווחי ממון הזקוק²⁰² להם לפרנסת ביתו.

אמנם אין ההיתר אמור אא"כ יגיע למחוז חפצו כשעדיין יספיק להתפלל ולא יעבור זמן תפילה, או עכ"פ כשיכול להתפלל תוך כדי הנסיעה (וכדלהלן סי' צ"ד אות ט'), אבל אם לא יוכל להתפלל עד שיעבור זמן תפילה, אין²⁰³ היתר לצאת לדרך.

והנה, אף שיש בדינו לימודי היתר, מכל מקום נכון לאדם שישתדל ויתאמץ לסדר זמני

אוצר החכמה

198. וכלשון החיי אדם כלל ט"ז סעי' א' "וכן לילך לדרך (אסור) אם אין נחוץ". 199. וכדכתב במשנ"ב סי' צ' סקנ"ג (ומיירי התם בהולך לדבר הרשות). 200. עיין לעיל הערה 146 דסגי בברכה"ת וברכת אלקי נשמה וק"ש, ובדרכי חיים ושלום אות כ"ה דביוצא לדרך נכון שיאמר גם ברכות השחר כדי שיברך המכין מצעדי גבר קודם יציאתו. 201. ערוה"ש סי' צ' סעי' ב' (ציטטנו חלק מלשונו לעיל הערה 192). 202. סי' תפלה כהלכתה פ"ז הערה נ"ח בשם הגר"פ שיינברג שליט"א, לאופקי אם מטרת נסיעתו להגדיל הון ורווחים בעלמא שצריך לדחות נסיעתו לשעה שיוכל להתפלל קודם לכן. 203. וכנ"ל הערה 194. 204. ומדינא יש להעדיף תפילה לפני הנץ וביחידות לפני יציאתו לדרך מתפלה בציבור ולאחר הנץ לאחר יציאתו לדרך (ועיין לעיל הערה 88 והערה 192), זולת אם כל מטרת נסיעתו הוא על מנת להתפלל בציבור דהכא אין לו מנין, וכדלקמיה. 205. שו"ע הרב סי' צ' סעי' י"ז (הוזכר גם במשנ"ב שם סקנ"ג), ערוה"ש סי' כ"ב ועוד. ובשו"ת דברי יציב ח"א סי' נ"ח מצדד להחמיר בנסיעה אף לצרכי שמים (ועיי"ש בכגון שהזמינוהו לברית מילה בעיר אחרת) דאף שהתירו עשיית חפציו, חמירא נסיעה בדרך שטורדתו טפי כדאיתא בגמ' (עירובין ס"ד:). 206. שו"ת שבט הלוי ח"ח סי"ט וח"י סי' י"ז, והמשנ"ב בסק"ב מיירי שגם במקומו יש מנין כדמוכח מלשונו. 207. שו"ת אור לציון ח"ב פ"ז אות ו' כגון בנוסע להתפלל במקומות קדושים, ובקונטרס לקט הלכה דבכלל זה הנוסע להתפלל במחיצת רבו, ולדברי שו"ת דברי יציב הנ"ל יש להחמיר בכל זה, ובודאי למי שטבעו שטלטולי הדרך מחלישו ונטרד ישוב דעתו וכוונתו בעת התפילה דיצא שכרו בהפסדו. וע"ע שו"ת אור לציון שם שחידש דמה שאסרו חז"ל יציאה לדרך היינו דווקא כעין דרך שאמרו לענין ברכת הגומל (לשיטת המחבר, בסי' רי"ט סעי' ז') שהוא שיעור פרסה, דהיינו נסיעת זמן שעה וחומש. 208. אלא דלפי טעם זה לא היה לנו לאסור אלא אכילת פת או מזונות יותר מכביצה.

כמו"כ הכא שצריך לקיים מצות תפילין וק"ש ותפילה. ובזוה"ק (ויקהל רט"ו:) הפליג מאד בחומרת הדבר ומשוה את האוכל ושותה לפני התפלה למעונן ומנחש, וכן בס' קב הישר (פרק ס"א) מרעיש על זה באריכות, עיין בדבריהם, ולכמה מן השיטות²⁰⁹ איסורו מן התורה דהא לפינן זאת מן הפסוק לא תאכלו על הדם, ובודאי שאין²¹⁰ אכילת מצוה דוחה איסור אכילה ושתיה קודם התפילה, ואפילו²¹¹ אכילת שבת ויו"ט שלכמה דיעות חיובה מן התורה, ואפילו אין לו אפשרות לאכול פת אם ימתין עד שיתפלל,

וכגון ערב²¹² פסח שחל בשבת כשהתאחר מלהתפלל עד לפני סוף זמן אכילת חמץ. אמנם לענין שתיית תה וקפה, נוהגים²¹³ להקל לכתחילה ללא פקפוק, ואפילו ע"י המתקתם והטעמתם בסוכר וחלב או פלח²¹⁴ לימון בתה, וכן שאר משקאות²¹⁵ קלים למי שאין רגיל בתה וקפה אלא בהם, וטעם ההיתר כי אין בזה משום גאווה, ועקב חולשת הדורות יקשה מאד לרוב בני אדם להתפלל בישוב הדעת ללא שתיה, וגם עוזר²¹⁶ לנקיין הגוף, אכן יש

וכמבואר במשנ"ב סקכ"ז, משא"כ לטעמים הנ"ל אסור אפילו טעימה כלשהי, וכמ"ש במשנ"ב סקכ"א, וכ"כ בשו"ת השיב משה (לבעל הישמח משה) סי' ה' שכן הוא עפ"י לשון הרמב"ם (פ"ו מהל' תפלה ה"ד) אסור לטעום כלום קודם התפילה, וכ"כ כל האחרונים, אמנם אם בירך בטעות על מאכל קודם התפילה, יטעום מעט כדי שלא תהיה ברכתו לבטלה, וכיון שאין זה דרך גאווה אין בו איסור, שו"ת יבי"א ח"י סי' ו'. 209. רמב"ם בספר המצוות (שרש ט'), רא"ה (ברכות י'); חינוך (מצוה רמ"ח), ובמור וקציעה נקט כן לדינא עיי"ש באריכות, וכ"כ הגר"י פרלא על ספר המצוות מצוה ב'. אמנם שאר כל הראשונים (בברכות שם) ומסקנת הבית יוסף וכל האחרונים שאיסורו מדרבנן וקרא אסמכתא בעלמא הוא, עיין מנחת חינוך (שם), תורת חיים סופר סק"י שכן דעת כל הפוסקים, שד"ח כללים א' אות שמ"א. 210. שו"ת בצל החכמה ח"ד סי' קע"א ואף אם לא יהיה לו האפשרות להשתתף בסעודה אם יתעכב בתפלתו, וכדלקמיה. 211. שם, שו"ת קנין תורה ח"ג סי' ק"ח, שו"ת משנה הלכות ח"ח סי' ק"צ, דלא התירו חכמים איסורים מדבריהם אף כדי לקיים מצוה מן התורה אלא במקום שמפורש להדיא, ואין לדמות מילתא למילתא בזה, וביותר כי לכמה דיעות איסור אכילה קודם התפילה מה"ת וכדלעיל, ומצות עונג שבת ויו"ט יצא ידי חובתו במיני תרגימא. ובשו"ת התעוררות תשובה ח"א סי' רס"ט דמי שאיחר מלשתות כוס רביעי בליל הסדר עד שכבר עלה עלות השחר יוכל לשתותו כיון שעושה זאת לשם מצוה גרידא ובוזא גופא מקבל עליו עומ"ש (ועיי"ש מה שדן לענין שלא לברך על הכוס כיון שכבר עלה עמוד השחר). 212. ועיין בס' תמ"ד אות ד' הוראות נחוצות בזה. 213. דעת תורה להמהרש"ם הכא, ערוה"ש סעי' כ"ג, שו"ת תשורת ש"י סי' שס"ז, תורת חיים סופר סק"א, שו"ת קרן לדוד סי' כ"א, פסקי תשובה סי' רפ"ה בשם כמה גדולי עולם, כה"ח סקל"א, קצוה"ש סי' י"א סעי' ב', שו"ת יבי"א ח"ד סי' י"ב, שו"ת או נדברו ח"י"ב סי' כ"ז, אורחות רבנו ח"א עמ' נ"ז בשם הגר"י קניבסקי זצ"ל סי' הליכות שלמה פ"ב אות ב' בשם הגרש"ז אויערבאך ועוד. ורובם הדגישו בדבריהם שההיתר אמור גם בנתינת סוכר וחלב לשתיה, כי נשתנו ההרגלים בזמננו מזמניהם שרק העשירים והמפונקים היו רגילים בזה, ובשו"ת תשורת ש"י שם דאדרבה בזמננו אם יקח אדם קובית סוכר או סוכריה לפיו יש בזה משום גאווה, הו"ד להלכה בשערים המצוינים בהלכה סי' ח' סק"ב, וכ"כ בס' הליכות שלמה שם. 214. לקט הקמח החדש סקנ"ז, והיינו לאלו שרגילים בכך ואין עושים זאת לתענוג או לכבוד בעלמא. 215. ערוה"ש סעי' כ"ז, שו"ת רבבות אפרים ח"ח סי' כ"ד, אבל משקאות חריפים ומשכרים ובכלל זה יי"ש ובירה לסוגיהן אסור בהחלט (וכאמור אפילו לצורך מצוה, כגון לשתות לחיים עם מי שנותן תיקון ביא"צ וכיוצב"ז) כמבואר בשע"ת ומשנ"ב סקכ"ב. ובפסקי תשובה סי' רס"א מתיר מעט יי"ש למי שצריך לצורך חיזוק גופו לתפילה. 216. שו"ת השיב משה שם ועוד פוסקים הנ"ל. ומזה הטעם התירו לעשן סגריות לפני התפילה שלכמה בנ"א עוזר הדבר לנקיות גופם וגם מיישב דעתם לתפלה- לקט הקמח החדש סקס"א, אבל לתענוג בעלמא אין להיתר- אורח נאמן סק"י"ב, וכן במנהגי מהרי"ץ דושינסקיא זצ"ל שהקפיד שלא לעשן קודם התפילה.

וכו'. ועיין במשנ"ב וביה"ל. ולסיכום הדברים יש לחלק הענין לג' חלוקות.

א. אדם הזקוק²²¹ לנטילת תרופות אפילו תרופות טבעוניות, ואפילו דבר²²² מאכל ומשקה ממש, כשמטרתו העיקרית לרפואה גרידא, מותר לכתחילה ליטלם קודם התפילה, ואפילו יכול להמתין עד לאחר התפילה גם כן מותר כיון שהוא מכוין לרפואה.

ב. אדם חלוש או זקן, ואף אדם בריא אך תפסו רעב חזק עד כי נחלשו כוחותיו, ואין דעתו מיושבת עליו לכוין בתפלתו כפי הרגלו תמיד, וע"י אכילה ושתייה תתישב דעתו ויתחזקו כוחותיו, אם עפ"י השערות יספיק לו אכילה מועטת²²³ של פחות מכזית או בכדי אכילת

לימנע מלהרבות בהם, אלא כפי הצריך לחיזוק כוחותיו, וגם לא²¹⁷ ישתה במסיבת מריעים ואסיפת חבירים ויקפיד לומר²¹⁸ ברכות התורה וקריאת שמע עובר לשתייתן.

ודע, כי אונן או מי שמחמת אונס לא התפלל שחרית עד עת מנחה, חל²¹⁹ עליו איסור אכילה עד שיתפלל מנחה וכן מי שצריך להתפלל בשחרית שתי²²⁰ שמונה עשרה לתשלומי תפילת ערבית כתב במשנ"ב (לקמן סי' ק"ח וק"י) שאסור לו לאכול עד לאחר התפילה השנייה.

הזקוק לאכול לצורך רפואה או מחמת חולשה, וקמנים ונשים

יח. שם, וסעי' ד': וכן אוכלין ומשקין לרפואה מותר. והצמא והרעב הרי הם בכלל החולים

217. וכמו שהזהיר במשנ"ב סקכ"ב שבאסיפת חברים מצוי ריבוי שיחה וכבר נתבאר בשו"ע סעי' ב' שאסור להתעכב בדברים אחרים עד שיתפלל, ובשו"ת יבי"א ח"ד סי' י"ב בשם שו"ת ויען אברהם סי' י"א שבאם לומדים שיעור תורה יחד אין חשש להביא תה וקפה למשתתפים אך המחלק יקפיד לא לומר 'בכבוד' להזמין ליטול כוס השתייה כי אין להקדים כבוד בשר ודם לכבוד המקום קודם תפילה. 218. ובמשנ"ב סקכ"ב שעכ"פ יאמר פרשה ראשונה דשמע ישראל. ומנהג חסידים ואנשי מעשה מקדמת דנא לומר גם ברכות התורה, וכמ"ש בלקט הקמח החדש סקל"ט ששמע כן מבעל המנחת אלעזר ממונקאטש זצ"ל, (ובלא"ה כדי לומר קריאת שמע יש להקדים ברכה"ת אע"פ שכוונתו רק כדי לקבל עומ"ש, עיין סי' מ"ז אות ג'), ובתשובות ונהגות ח"א סי' ע"ז מביא בשם עטרת צבי על הזוה"ק ויקהל שמחמיר מעור באכו"ש קודם התפילה, דמדייק דאם התפלל קצת שוב לא הוי חמור כ"כ. וברכות התורה ואלקי נשמה וק"ש כוללים בתוכם שבח בקשה והודיה שבזה יוצא מן התורה ידי חובת תפלה, וכ"כ בשו"ת קרן לדוד סי' כ"א ובס' הליכות שלמה פ"ב אות א' בשם הגרש"ז זצ"ל ועיי"ש שהיה אומר לפני שתייתו הפוסקים אליך ה' אקרא וכו' עד עוזר לי. 219. עפ"י המשנ"ב סי' ע' סקכ"ב. ואם לבו חלש הרי הוא בכלל ההיתר דלהלן באות הבא. 220. והמתפלל שחרית וטעה באופן שצריך לחזור ולהתפלל - בשו"ת ארץ צבי ח"א סי' כ"ד תולה הדבר בפלוגתא הפוסקים אם התפילה הראשונה לאו כלום הוא (ע' לקמן סי' ק"ח אות ה'), ושאני מהא דלעיל הערה 172 לענין עשיית מלאכה שהתירוהו, דהכא איכא גם הטעם דלא תאכלו קודם שתתפללו על דמכם ולא סגי לכתחילה בזה שקיבל עומ"ש. 221. וכאמור במשנ"ב (סקכ"ד) אפילו אינו חולה גמור, והיינו אפילו למיחוש בעלמא, ובכה"ח (סקל"ו) אפילו שלא עפ"י רופאים בקיאים, ובשו"ת בית יהודה ח"א סי' כ' הו"ד במחז"ב סק"ד והוזכר גם בשע"ת הכא משמע דאפילו אם יודע בעצמו שצריך לרפואה זו שפיר דמי. 222. וכדמשמע מהפוסקים הנ"ל, וכעין זה בשערי הלכה ומנהג ח"א סי' ל"ט בכגון מי שסובל על חומצות קיבה שרפואתו שמיד עם קימתו בבוקר צריך לאכול מאכל מתאים כדי להרגיע מיצי הקיבה דשפיר דמי כיון שאין כוונתו לחיזוק הגוף אלא לרפואה גרידא, וע"ע קצוה"ש סי' קל"ד סקט"ו שמסיק להתיר לחזונים לגמוע ביצה חיה וכיוב"ז כדי לסלק מהם הצרידות, ויש לציין גם לדברי המשנ"ב סי' צ' סקמ"ה שמתיר ללעוס צמח מתוק שקורין לאקערי"ץ כדי למנוע ליחות ושיעול, אמנם נכון בכל אלו שהם גם מאכל בריאים לומר ברכה"ת וק"ש קודם לכן, וכמ"ש בקצוה"ש. 223. סי' הליכות שלמה פ"ב אות א' בשם הגרש"ז אויערבאך זצ"ל דלשיטת המקור חיים ליחות יאיר בפחות מכזית

פרס (עד 33 גרם כל 4 דקות) יעשה כן, ויאמר ברכות התורה וקריאת שמע לפני כן.

ג. ואם לפי השערות זקוק לאכול ולשתות כהרגלו כדי להתחזק ולהתפלל כהוגן, מותר²²⁴ זאת, אולם בזה כשקורא קריאת שמע יכול²²⁵ לצאת ידי חובת מצות עשה דקריאת שמע, וכמו²²⁶ ישתדל להניח תפילין בקריאת שמע, ואח"כ יחלוץ²²⁷ התפילין, ויאכל וישתה לחזק לבו, אך לא ירבה באכילה ושתיה מיותרת.

אמנם אם סיבת רצונו לאכול ולשתות הוא כדי לחזק כוחותיו למען יוכל ללכת לביהכ"נ ולהתפלל בציבור, ואילו יתפלל ביחידות בביתו לא יצטרך לכך, או יספיק לו אכילה פחות מכזית, עדיף²²⁸ שיתפלל ביחידות בבית, ואח"כ יאכל וישתה כל צרכו וילך לביהכ"נ לשמיעת קדיש קדושה, וקריאת התורה.

ודע, כי ילדים אף שהגיעו לחינוך אין²²⁹ למנוע בעדם אכילה ושתיה קודם התפילה כפי

צרכם, כי²³⁰ צריכים זאת לחיזוק כוחותם וגידולם כראוי, אף שהוא ילד בריא לכל דבר.

ואשה לענין אכילה ושתיה קודם התפילה - עיין לקמן סי' ק"ו אות א'.

עשיית מלאכה קודם עלות השחר

יט. מ"ב סק"ז: וקודם אור הבוקר שרי לעשות מלאכה (של"ה) (מס' תמיד, נר מצוה ד"ה ברכות) וחכמת שלמה (להמהרש"ל, ברכות ה': ד"ה אלא) וכו'. ולהלן (בסק"ז) מביא המשנ"ב שיש מחמירים בחצי שעה סמוך לעלות השחר אותן מלאכות שדרך בני אדם להשכים להם קודם עלות השחר, כשם שאסרו בחצי שעה סמוך לזמן מנחה, והוא שיטת הא"ר (סק"ב) ופמ"ג (א"א סקט"ו, המוזכר בסתמא במשנ"ב סקל"ו) ושו"ע הרב (סעי' ח') ודרך חיים (דיני דברים האסורים קודם תפילה אות ד') שאסרו כל מלאכות שיש²³¹ בהם שיהיו, שעשוי אדם

בכדי אכילת פרס אינו בכלל אכילה וליכא משום ואותי השלכת אחר גויך וליכא משום לא תאכלו על הדם, וגם בפת ומיני מזונות, וכן מבואר בנימוקי יוסף (ברכות י'): 'ונראה דאכילת כזית אסור', ובאכילה מועטת זו גם ליכא משום איסור אכילה קודם קיום מצוה, וכדלעיל הערה 208. 224. כמבואר בשו"ע סעי' ד'. 225. דהא אסור לאכול קודם קיום מצות התלויות בזמן וכדלעיל ריש אות י"ז, ואפשר דזה המכון בדברי הביה"ל (ד"ה ולא לאכול) "מי שמוכרח לאכול קודם התפילה יקרא עכ"פ ק"ש קודם", בעוד שבמשנ"ב (סקכ"ב) כתב "טוב שיאמר מתחילה עכ"פ פרשת שמע ישראל", דבמשנ"ב מיירי לענין שתיה גרידא, ובביה"ל מיירי באכילה ממש, ובזה יש להקדים המצוה לאכילה, ומצות תפילה יוצא מה"ת בבקשה כלשהו וכדלעיל הערה 218. 226. שו"ת ארץ צבי ח"ב סי' א' ומהטעם הנ"ל דאסור לאכול קודם קיום המצוה וכדמצינו בשופר ולולב ומגילה, ותמה על האחרונים שלא העירו בזה (ויש לציין כי המשנ"ב בביה"ל סעי' ה' (ד"ה וי"א) העיר בזה, וגם בספרו נדחי ישראל פ"ח אות א' כתב בהדיא להניח תפילין קודם) ועיי"ש לימוד זכות מדוע אין מקפידין על כך. 227. וכדלעיל סי' מ' אות ח' דאין לאכול בתפילין, ובשעה שלובשם שוב כדי להתפלל לא יברך עליהם כשלא היה היסח הדעת גמור - עיין לעיל סי' כ"ח אות ב'. 228. ביה"ל ד"ה וכן, אמנם יש לציין כי מצינו במנהגי גדולים וצדיקים שהיו מורים לאנשים חלופים לאכול מעט קודם הליכתם לביהכ"נ ולא היו מתנים זאת בסייג שאם יוכלו להתפלל ביחידות בביתם בלא לאכול יעדיפו לעשות כן, ועיין שו"ת ארץ צבי שם, ומ"מ בודאי אין לעשות מעשה ללא הוראת חכם. 229. משנ"ב סי' ק"ו סק"ה בשם מ"א סק"ג. ועיין שו"ת יבי"א ח"ד סי' י"ב שמאריך בזה מכמה אחרונים ומסיק כשהגיע לגיל י"ב שנה והוא בריא בגופו נכון לחנכו להחמיר בזה. 230. עיין מג"א ושועה"ר וש"א ריש סי' רס"ט, ובמחצה"ש סי' ק"ו סק"ג כיון שהמאכל היתר אלא דהזמן אסור ובכח"ג לא החמירו בקטן. 231. ובמשנ"ב סקל"ז כתב "מלאכות שדרך בני אדם להשכים להם קודם עלות השחר", ולא נתפרש לנו על מה הכוונה, ובאחרונים המצוינים בדברינו העתיקו את המלאכות המבוארות במשנה (שבת ט'): ובסימן רל"ב, דין, בורסקי וסעודה, או כל מלאכה אחרת כיוצא בהן (מג"א סי' רל"ב, שועה"ר סי' ע' סעי' ה'), ובטוש"ע ומג"א ומשנ"ב (בסי' רל"ב) דהיינו מלאכות שעלול לימשך בהם או